

Bedri MUHADRI

KONTRIBUTI I GRAVE TË HASIT NË LUFTËN ÇLIRIMTARE (1998-1999)

Kontributi i grave dhe vajzave në luftën çlirimtare ishte i drejtpërdrejtë duke u rreshtuar në radhët e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës UÇK-së. Në historinë e popullit tonë, në luftërat për çlirim, asnjëherë nuk pushuan dhe kurrë nuk u pajtua populli ynë me robërinë, prandaj ishte prezent edhe gruaja shqiptare. Ajo luftoj dhe qëndroi deri në fishekun e fundit duke mos e lëshuar pozicionin ushtarak, një shembull i tillë është Xhevë Lladrovci. Gruaja shqiptare lufton e martirizohet duke u bërë sinonim i lirisë së vendit siç është familja Jashari, ku e gjithë familja, në luftën epike kundër ushtrisë serbe, u bën sinonim i lirisë sonë, heroizmi i tyre krijoi trashëgimi të ndritshme kombëtare që mbetet pikë reference e lirisë së vendit. E tillë ishte Zahidja, nëna e komandantit legjendar, e shumë heroina tjera që e kanë lartësuar panteonin e lirisë së Kosovës. Roli i gruas shqiptare në Kosovë në luftën çlirimtare në vitet 1998-1999 e lartësoi lirinë e vendit. Në këtë etapë kohore të historisë sonë të lavdishme edhe gratë nga treva e Hasit si çdo trevë tjetër e Kosovës, dha angazhim e përkushtim të madh në shërbim të luftës e lirisë së vendit. Në radhët e ushtrisë çlirimtare në Has pati edhe shumë gra të cilat u rreshtuan në njësite ushtarake të UÇK-së. Dallohet Melehate Çoçaj, Shpresa Maralushaj, Dile Prekpalaj, Marte Prekpalaj, Ryva Qollaku, Drita Shatri etj. Gruaja hasiane ishte e pranishme në shërbimin shëndetësor, shërbimin e logjistikës, në sektorin e informimit, në sektorin e vëzhgimit, përkujdesja për strehimin e ushtarëve, sigurimin e veshmbathjes etj.

Melehate Çoçaj, u lind në vitin 1969 në fshatin Gjonaj në regjionin e Hasit. Shkollimin superior e përfundoi në Universitetin e Prishtinës në Fakultetin Filologjik në Drejtimin: Letërsi dhe Gjuhë Shqipe. Në vitin 1994 ka filluar punën si profesoreshë në procesin mësimor në Shkollën Fillore “Përparimi”, tani e mban emrin e dëshmorit “Reshat Çoçaj” në fshatin Gjonaj, ku edhe e vazhdon mësimdhënien.¹ Profesoresha ka treguar rezultate të suksesshme në edukimin dhe arsimin e nxënësve të shkollës në fshatin Gjonaj. Profesoresha Melihate krahas punës si mësimdhënëse në procesin mësimor, në muajin prill 1998 vihet në kontakt me përfaqësues të UÇK-së me qëllim të angazhimit direkt dhe të jetë aktive në luftën çlirimtare. Kontakte e para ishin me themeluesit e njësiteve të UÇK-së në fshatin Gjonaj, si: Nexhat Çoçaj, Nezir Çoçaj, Zenun Çoçaj, Hyzen Hodaj. Gjithmonë i evokon me emocion këto kontakte me ushtarët e UÇK-së, të cilët shumë herë ishin edhe me uniformën e UÇK-së dhe nga ata e shihte se Kosova ka djem trima, lira është e mundur kur ke djem trima e aq më krenarë për profesoreshën ishin të afërmit e saj, dikur me disa nga ata shokë në studime, e me të tjerë bashkëfshatarë.

Profesoresha Melehate Çoçaj, e çmon shumë lart atë kohë dhe çdo ushtarë që është rreshtuar në radhët e UÇK-së për të luftuar armikun serb. Pa hezitim profesoresha Melehate kërkon nga ushtarët që të rreshtohet dhe të merrte detyra nga UÇK-ja. Kuptohet roli i profesoreshës si mësimdhënëse ishte shumë domethënës në atë kohë për objektivat e UÇK-së, për të mos u ndalur procesi mësimor, ndonëse zhvillohej në kushte të vështira. Kërkesa e UÇK-së për momentin ishte që ajo të vazhdonte procesin mësimor dhe krahas strategjive të luftës çlirimtare në Has ajo do të jetë e kyçur në luftë. Profesoresha kishte kontakte të vazhdueshme me profesorin - ushtarin e UÇK-së, Nexhat Çoçaj. Një ditë në verën e vitit 1998 Melehate Çoçaj duke udhëtuar bashkë me Nexhat Çoçajn me makinën, tregon se

¹ Profesoresha me pietet të lartë evokon kujtimin fillestar të fillimit të procesit të mësimdhënies në Shkollën Fillore “Përparimi”, përkatësisht takimin me profesorin e saj të parë Qazim Çoçajn, i cili atë kohë ishte drejtor i shkollës. Me bujari e mirëpriti fillimin e mësimdhënies së profesoreshës Melehate, duke i uruar punë të mbarë e suksese, e me fisnikëri i drejtohet profesoreshës duke i dhënë kurajo se tani është koha që tërë njohuritë e fituara pedagogjike e arsimore t’ia jepnin nxënësve, të cilët kanë nevojë si kurrë më parë dhe ju me kohë do bëheni shembull për emancipimin e femrës së Hasit, e cila mjerisht deri në këtë kohë ishte fare pak e shkolluar. Deklaratë e Melehate Çoçajt. Melehate Çoçaj, Intervistë dhënë autorit, 14.04. 2024.

në hyrje të fshatit Gjonaj janë ndalur nga policia serbe. Ata bënë kontrollë të rrepta, por nuk mundën me gjetë asgjë. Pasi kaluan kontrollin e policisë, Nexhati po i tregon se në pakot e kafes janë dy bomba, të cilat i kishte vendosur në një vend përfundi karriges së shoferit po që fatmirësisht nuk e gjetën policia serbe. Kontrollë të tilla ka pasur shumë shpesh nga ana e policisë serbe. Më 10 mars 1999, ushtari Hysen Hodaj, e fton Melehaten dhe i thotë se duhet të shkojë diku me detyra ushtarake dhe a mund të shkojë ai me të. Qëllimi ishte se prezenca e grave gjatë udhëtimeve me makina private sidokudo mund të merrej si rrethanë lehtësuese. Hysen Hodaj i tregon se duhet me i dërguar dy ushtarë të rinjë të fshatit Gjonaj për në fshatin Nagavc të Rahovecit, ku ishte vendosur Brigada ushtarake 126 “Hasi”.

Ushtarja e UÇK-së Melehate Çoçaj pa hezitim thotë se është e gatshme të vijë në çdo detyrim ushtarak për lirinë e vendit. Me makinë udhëtojnë Hysen Hodaj, Melehate Çoçaj dhe dy luftëtarët, Bashkim Hodaj, Him Braha. Në Nagavc, - tregon profesoresha, - është moment i paharruar kur ka parë ushtarët e UÇK-së në numër të konsiderueshëm afërsisht 80 veta. Ishte kënaqësi me e pa ushtrinë, të gjithë në uniforma dhe me regjim ushtarak. Ishte koha e drekës dhe profesoresha bashkë me Hysen Hodajn kanë hëngër bukë. Në shenjë respekti ushtari Shefki Thaçi, ushtares që ishte pa uniformë, tani Melehate Çoçajt, i ka dhuruar emblemën e UÇK-së. Edhe për ushtarët e brigadës ishte nder dhe respekt kur e panë në hapësirën e Brigadës 126 një grua ushtare nga fshati Gjonaj. Melehatja kujton me respekt, takimin dhe bisedat me udhëheqësin e Brigadës ushtarake 126, komandantin Safet Gashin dhe të tjerë. Në një pyetje të drejtuar ushtares Melihate Çoçaj se a pranon të rreshtohesh në radhët e Brigadës tani e tutje, ajo pa hezitim iu përgjigj se unë që në momentin e rreshtimit në radhët e UÇK-së jam e gatshme sipas betimit të ushtarit të UÇK-së të jemi kudo në kryerjen e detyrave të luftës çlirimtare. I menjëhershëm ishte reagimi i komandantit Safet Gashi, i cili e falënderoi edhe për pyetjen apo kërkesën e njërit nga ushtarët, falënderoi po ashtu Melehatën për gatishmërinë e saj për t’u bërë pjesë e Brigadës 126, por duke pasë parasysh disa specifika e rrethana pasi në Brigadë deri më tani nuk kishte asnjë vajzë që është pjesë e Brigadës ushtarake 126, dhe duke ditur për rolin e saj në komunikime të vazhdueshme më të rejtat dhe gratë në Has, komandanti i kërkoi Melehatës edhe më tutje të jetë me detyra edhe më të vështira, pra në çdo mjedis ku ajo do të jetë të tregojë për rëndësinë e luftës çlirimtare,

për specifikat e veta që ka lufta dhe për të dhënë sa më shumë informata të duhura tek popullata për rrjedhat që po ndodhnin në atë kohë.

Për më tepër ushtarja Melehate Çoçaj është mësimdhënëse dhe aty kërkohet që ajo të vazhdojë edhe më tutje procesin mësimor në fshatin Gjonaj. Më 16 mars shkollat në komunën e Prizrenit u mbyllën pasi u pa se rreziku është shumë i madh për të vazhduar procesin mësimor edhe në rrethana të luftës. Me fillimin e bombardimeve të NATO-s më 24 mars 1999, popullata e fshatit Tupecë, Gjonaj si dhe fshatrat përreth Mazrekut, Landovicës etj., më 30/31 mars nga ana e ushtrisë serbe dhunshëm janë deportuar për në Shqipëri. Kolona e të deportuarve u bë shumë e gjatë dhe ishin momente shumë të rënda emocionale largimi i tërë popullatës nga shtëpitë e tyre. Kujton momente të rënda në turmën e madhe që me dhunë po deportoheshin, kur sheh foshnjat që në këtë situatë paniku qanin pandërprerë, shumë persona të sëmurë e të moshuar etj.

Me të dalë në Shqipëri, ushtarja Melehate Çoçaj vendoset në rrethin e Hasit dhe menjëherë ka kërkuar të bie në kontakt me ushtarët e Brigadës 126. Në fund të muajit prill 1999, me vendim të Shtabit të Brigadës 126, Melehatja bëhet pjesë e Brigadës 126, ku caktohet me shërbim në zyre të Shtabit të Brigadës 126 në Krumë, me përshtetësi të detyrës, mbajta e evidencave të ndryshme për Brigadën, si: regjistrimi i ushtarëve të Brigadës 126, shënime për materiale të ndryshme ushtarake që vinin për brigadën, si dhe shënime për regjistrin e furnizimeve me ushqim etj. dhe për informata të tjera të duhura për popullatën, pasi shumë familje ishin të shpërndara në Kosovë, mërgatë dhe në Shqipëri dhe kështu Melehatja vendoste kontakte ndërmjet familjeve e personave që kërkon të dinin për fatin e njërit-tjetrit. Ushtarakja Melehate Çoçaj ishte vendosur në Krumë, ku çdo ditë ishte në vendin e detyrave ushtarake. Ushtarakja Melehate Çoçaj tregon se të gjitha shënimet i ka pasë të shënuara në fletoren, të cilën e ka mbajtur vazhdimisht gjatë shërbimit në Brigadën 126 “Hasi” dhe pas përfundimit të luftës çlirimtare zyrtarisht e ka dorëzuar tek komandanti i Brigadës Safet Gashi, e cila ishte e vendosur në fshatin Rogovë.²

² Melehate Çoçaj, Intervistë dhënë autorit, 14.04.2024.

Shpresa Maralushaj-Skoro³ me profesion mjeke, specialiste e pulmologjise. E lindur në vitin 1963 në Prizren. Shkollimin fillor dhe të mesëm e kreu në Prizren, ndërsa studimet universitare në Fakultetin e Mjekësisë i kreu në Universitetin e Prishtinës. Në tetor 1997 doktoresha Shpresa Maralushaj angazhohet për të punuar në Ambulancën “Nënë Tereza” në fshatin Qollak të Hasit.⁴ Ambulanca ishte vendosur në shtëpinë e Dile Prekpalajt nga fshati Qollak. Doktoresha Shpresa Maralushaj ishte mjeke kryesore në Ambulancë, ndërsa stafi tjetër ishte motër kryesore Ryve Qollaku, ndihmëse Bukurie Cikaj, Afërdita Letaj. Në Ambulancën “Nënë Tereza” punonte çdo ditë, nga e hëna deri të shtunën në orare 08-14. Kuptohet në raste të duhura orari dhe puna është zgjatur. Ambulanca ishte për mjekësi familjare dhe në raste të duhura pacientët janë udhëzuar për mendim specialistik te mjekët e komunës së Prizrenit, te ordinancat e tyre private, si: Yelldëz Gorani - gjinekologe, Zahrie Jusifi - interniste, Baki Hajdari - gastroenterolog, Sejrani Abdush - kardiologe etj.

Gjithnjë bashkëpunimi ishte në nivel të duhur dhe kishte edhe mjekë tjerë të cilët i kanë dalë në ndihmë veprimtarisë së Ambulancës “Nënë Tereza” në Has. Kushtet e punës në Ambulancë ishin solide. Kishte hapësirë të duhur, ku ishte dhoma e injeksioneve, dhoma e mjekut, pritëria për pacientë, banja etj. Ambulanca është furnizuar nga organizata e “Mjekëve pa kufi”. Ambulanca në fshatin Qollak ishte pjesë e degës qendrore të Ambulancës “Nënë Tereza” në Prizren. Të gjitha shërbimet në Ambulancë “Nënë Tereza” si dhe 90% e barnave janë realizuar falas. Pacientët ishin nga të gjitha fshatrat e Hasit, nga Demjani e deri në Gjonaj. Ushqimi për punonjësit e Ambulancës “Nënë Tereza” në fshatin Qollak është siguruar vullnetarisht nga banorët e fshatit, kryesisht ishin disa familje të cilët e kanë bartë barrën më të madhe për furnizim për ushqim, si familja e Dile

³ Shpresa Maralushja, Intervistë dhënë autorit, 08.04.2024.

⁴ Shoqata Humanitare Bamirëse e Kosovës “Nënë Tereza” është themeluar më 10 maj 1990 si organizatë joqeveritare (OJQ) dhe si e tillë ishte e para e këtij lloji në Kosovë. Gjatë viteve të ‘90-ta kjo shoqatë humanitare ishte edhe frymë e solidaritetit tradicional, e sidomos në kohën kur popullit iu ngritën virtytet për mbijetesë dhe mos nënshtrim ndaj regjimit të asaj kohe. Ajo ka punuar për të zhdukur varfërinë në Kosovë, përmes sigurimit të ndihmave dhe mjeteve financiare për ndryshime të qëndrueshme për njerëzit e varfër dhe shtresën më të cenuar të shoqërisë nga uria, dhuna dhe sëmundjet.

Prekpalajt, Marte Prekpalajt, Ryvë Qollakut, Merita Qollakut etj. Udhëtimi është siguruar nga Ambulanca “Nënë Tereza” nga qendra, ku biletat e paguara nga mjekët që vinin në Ambulancën “Nënë Tereza” në fshatin Qollak janë rimbushura në fund të çdo muaji. Po edhe shumë e shumë herë autobusi i firmës “Driton Turs” falas e ka bërë udhëtimin për stafin punonjës të Ambulancës për në fshatin Qollak. Autobusi kishte linjë qarkullimi Prizren-Kushnin. Shumëherë gjatë udhëtimit Prizren-Kushnin, stafi mjekësor si dhe qytetarë tjerë që kanë udhëtuar me autobusë janë keqtrajtuar, maltretuar nga policia serbe, të cilët në shumë vende kishin postblloqet policore kontrolluese. Pika më e vështirë ishte në Landovicë dhe te Ura në fshatin Gjonaj.

Mjekët e Ambulancës “Nënë Tereza” të fshatit Qollak shumë herë janë marrë në biseda informative. Janë maltretuar dhe janë fyer shumë rënd. Janë nxjerrë në mënyrë brutale nga autobusi dhe janë kontrolluar pa etikë profesionale “gjoja për të gjetur ndonjë material qoftë armë apo edhe dokumente me vlerë”, janë hapur çantat vrazhdë duke i hedhure gjësendet në rrugë etj. Kur kishin informata se atë ditë po bëheshin kontrole të rrepta dhe se masat e policisë serbe ishin të gjera, mjekët e Ambulancës “Nënë Tereza”, po edhe qytetarët e tjerë, për t’i ikur kontroleve të rrepta të policisë serbe dhe në mënyrë që të evitohej ndonjë rast maltretimi i paparashikuar nga ana e policisë serbe, janë detyruar që të shfrytëzonin kalimin e lumit të Drinit të Bardhë me lundër në fshatin Krajk për të dalë në Krushë.

Krahas ushtrimit të profesionit të mjekes nga ana e daktreshës Shpresa Maralusha, ajo iu bashku grupit të grave hasiane aktivisteve shumë të shquara në organizatën jo qeveritare “Motrat Qiriazhi”, të cilat kanë themeluar nëndegën në fshatin Qollak nën udhëheqjen e Marte Prekpalajt. Misioni i organizatës siç dihet ishte i shumanshëm edhe në këtë kohë ku u shfrytëzuan aktivitete e Shoqatës “Motrat Qiriazhi” për përgatitje psikologjike për rrethanat e luftës, e cila në vitet 1998-1999 ishte e shfaqur me luftëra të shumta çlirimtare nga ana e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, e cila u ndihmua në masë të gjerë nga popullata e Hasit. Daktresha Shpresa pothuajse mori pjesë në të gjitha takimet e Shoqatës “Motrat Qiriazhi” që u mbajtën anekënd vendbanimeve dhe familjeve në Has, ku u dhanë shumë informacione për të mësuar gruan e Hasit me veprimtari të ndryshme qoftë për artizanet, si: qepje, punime nga qëndisja e tyre. Shoqata ka dhënë kontribut të rëndësishëm në mësimin dhe në përkrahjen e gruas së Hasit që të vijojnë studimet e larta sa më shumë dhe të edukohen tërë

jetën, si parakusht për një familje të shëndoshë dhe për një zhvillim të shoqërisë së gjithmbarshme të Hasit.

Një aktivitet i shënuar i Shoqatës “Motrat Qiriazit” është në shtatori të vitit 1998. Shoqata arriti që të siguronte brana në vlerë prej tremijë marka gjermane për Ambulancën “Nënë Tereza” në fshatin Qollak. Ky aktivitet është realizua në saj të bashkëpunimit me Igballe Rogovën dhe Marte Prekpalajn. Doktoresha Shpresë është personi zyrtar, e cila e ka përpiluar listën dhe që janë pranuar. Gjatë rrugëtimit makina e cila barte kontingjentin e barnave për të ardhur në Ambulancën “Nënë Tereza” në fshatin Qollak, është ndaluar nga policia serbe në fshatin Mazrek, sepse kësaj radhe për të qenë më i sigurt shoferi i Ambulancës “Nënë Tereza”, e për të shmangur kontrollet e mundshme nga ana e policisë serbe në punktet statike në Landovicë dhe te Ura e fshatit Gjonaj, ka marrë rrugën më të gjatë në drejtim të fshatit Nashec për të dalë në fshatin Mazrek. Fatkeqësisht policia e cila bënte vazhdimisht kontrolle e lëvizje të përditshme anekënd Kosovës, atë ditë e kanë ndaluar makinën në fshatin Mazrek. Me të kuptuar se ka barna mjekësore menjëherë është konfiskuar malli dhe është marrë në paraburgimi shoferi i makinës. Pastaj ka filluar bastisjet në Shoqatën “Nënë Tereza” si dhe janë marrë në biseda informative disa persona. Doktoresha Shpresë ishte personi kyç nën firmën e së cilës ishin porositur barnat. Policia serbe disa herë e ka ftuar në biseda informative doktoreshën duke pretenduar se barnat janë të destinuara për “terroristët që kanë kapur armët”.

Por doktoresha Shpresë me vendosmëri është përgjigjur se barnat janë vetëm për nevojat mjekësore e sidomos për fëmijët e regjionit të fshatrave të Hasit e assesi për qëllime të tjera. Pas shumë provave të dhëna nga personat përgjegjës për këto barna, policia serbe më në fund lejon që barnat të shkojnë për Ambulancën “Nënë Tereza” në fshatin Qollak. Siç dihet Ambulanca “Nënë Tereza” në nivel të Kosovës kishte bashkëpunim me SHPUÇK dhe njëkohësisht edhe me degët e Ambulantes nëpër Has. Në Ambulancën në fshatin Breg Dri doktoresha Shpresa Maralushaj ishte në kontakt të vazhdueshëm me UÇK-në në Has. Për të munduruar që UÇK-ja të kishte medikamente të duhura, ajo në bashkëpunim me UÇK-në arritën që nga ambulanca barnat të shkonin te UÇK-ja. Udhëheqësit e UÇK-së në Has për këtë qëllim kontaktuan dhe ndërtuan plane të veprimit në sferën e shërbimit mjekësor në kohën e luftës çlirimtare. Doktoreshën Shpresa Maralusha pa hezitim dhe me vullnet të fortë u kyç për të krijuar

shërbim të mirë mjekësor për nevojat e luftës çlirimtare.

Doktoresha Shpresë mori përsipër edhe rrezikun mbi vete pasi u angazhua direkt për të furnizuar me barna depon e UÇK-së për Has, përgjegjës të së cilës ishin ushtarët: Nexhat Çoçaj, Qazim Muhadri dhe Zenun Çoçaj. Doktoresha Shpresë bashkë me kolegen Ryva Qollaku nga fshati Has, iu bashkëngjijt radhëve të UÇK-së. Bashkëluftëtare tjetër e fshatit Qollak është edhe profesoresha Merita Qollaku. Këto së bashku kanë arritur që të tërhiqnin një sasi të barnave të cilat ishin në depot e Ambulancës “Nënë Tereza”, t’i nxjerrin dhe t’ia mundësonin UÇK-së për shfrytëzim. Barnat janë vendosur në shtëpinë e Merita Qollakut një kohë. Zotimi i doktoreshës Shpresa Maralusha shprehu gatishmërinë për të dhënë ndihmën mjekësore edhe në vija të fronit apo kudo ku kërkohet ndihma e mjekut. Në vitin 1997-1999 doktoresha Shpresa Maralusha krahas shërbimit mjekësor, ka mbajtur mësim si pedagoge në paralelen e Shkollës së Mesme të Mjekësisë në Romajë. Doktoresha kujton me pasion kohën e mësimin në kohë të luftës çlirimtare, për vullnetin e nxënësve për të marrë sa më shumë njohuri, e si mjekë të jenë në shërbim të vendit me synim që sa më shpejt të jenë në kryerjen e shërbimit mjekësor për nevojat e luftës çlirimtare që po zhvilloheshin në atë kohë. Doktoresha Shpresa Maralusha sot është punonjëse profesioniste pulmologe në Spitalin e Prizrenit “Primarius dr. Daut Beqiri”.⁵

Drita Shatri,⁶ u lind me 1966 në Prizren. Studimet për Gjuhë dhe Letërsi i mbaroi në Shkollën e Lartë Pedagogjike “Xhevdet Doda” në Prizren. Me detyrë të infermieres u punësua në vitin 1989, në Qendrën Mjekësore të Prizrenit, konkretisht në repartin e sëmundjeve të brendshme. Përkrah punës Drita ishte edhe bashkëpunëtoare në Ambulancën e Shoqatës Humanitare “Nënë Tereza”. Ishte ndër gratë e para në organizimin politik, që nga viti 1990/91 brenda Forumit të Gruas së LDK-së dhe shtrirjen e saj në terren.⁷ Në kuadër të Forumit

⁵ Përkundër angazhimeve luftarake në kohën e luftës çlirimtare dhe kërkesës nga ana e OVL UÇK-së, Dega Has, doktoresha Shpresa Maralushaj-Skoro, vullnetarisht nuk e ka marrë statusin Veteran i UÇK-së. Arsyeimi i doktoreshës Shpresa mbetet se i gjithë angazhimi në luftën çlirimtare është detyrim kombëtar. Intervistë dhënë autorit, 08.04.2024.

⁶ Drita Shatri, Intervistë dhënë autorit, 14.04.2024.

⁷ Selajdin Krasniqi, Infermeria në Prizren, Monografi 1945-2012, Prizren, 2012, 73-74.

të LDK-së së Gruas, Dega në Prizren, janë formuar grupe ekspertësh nga radhët e mjekëve të cilët kanë dalë në vizitë në fshatrat e Hasit me qëllim që të informohen për aspekte të duhura themelore nga fusha e mjekësisë, për të qenë sa më të përgatitur në çdo situatë të luftës.

Grupi i mjekëve përbëhej nga doktorë, si: Flora Brovina, Shpresa Maralushaj, Liman Shatri e shumë të tjerë që kanë realizuar shumë vizita nëpër fshatrat e Hasit. Drita Shatri u angazhua në Shoqatën Humanitare “Motrat Qiriazit”, ku luajti rol të rëndësishëm në emancipimin edukativ e shëndetësor të grave në Has. Shoqata “Motrat Qiriazit” ka realizuar aktivitete në të gjitha fshatrat e Hasit, ku në të shumtën e kohës organizoheshin në objektet e shkollave të fshatrave. Në këto takime, Drita dha shembull për emancipimin e gruas së Hasit, ngaqë edhe vetë është me prejardhje nga Hasi. Krahas këtyre angazhimeve, Drita Shatri u angazhua edhe në Shoqatën Humanitare “Nënë Tereza”, në themelimin e degës së Ambulancës “Nënë Tereza” në Prizren. Më pastaj formohet nëndega Ambulanca “Nënë Tereza” në fshatin Qollak në Has. Në këtë Ambulancë Drita Shatri punonte infermiere vetëm të shtunën. Veprimtaria e Drita Shatrit është e bashkërenditur me strukturat lokale të UÇK-së në Has. Gjatë kohës së shërbimit në Spitalin e Prizrenit e sidomos në vitet 1998-1999, Drita Shatri dha ndihmesë të madhe duke iu dalë në ndihmë të sëmurëve, të cilët kërkonin shërim në Spitalin e Prizrenit. Ajo i përkrahte shumë edhe të plagosurit që vinin si pasojë e zhvillimeve të luftimeve me armikun serb. Drita Shatri është veterane e UÇK-së.⁸

Merita Qollaku,⁹ u lind në vitin 1969 në fshatin Breg Dri të Hasit. Ka përfunduar studimet në Drejtimin Shkenca Matematikore-Natyrore në Shkollën e Lartë Pedagogjike “Xhevdet Doda”, në Prizren. Në vitin 1992 punësohet mësimdhënëse për lëndën e Matematikës në shkollën fillore në fshatin Kraj të Hasit. Në vitin 1994 Merita Qollaku punësohet në Shkollën e Mesme në fshatin Gjonaj, për lëndën e Matematikës. Me hapjen e Shkollës së Mesme të Mjekësisë në fshatin Romajë në vitin 1994, profesoresha Merita Qollaku një vjet është angazhuar në mësimdhënie për t’i dalë në ndihmë shkollës duke punuar paradite e pasdite në Gjonaj, ngaqë mungonin kuadrot e shkolluara dhe interesimi për të punuar në shkolla nuk ishte i madh,

⁸ Organizata e Veteranëve të Luftës së Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Drita Koçinaj, Veteran, ZO e Pashtrikut, nr. dosja 49039.

⁹ Merita Qollaku, Intervistë dhënë autorit, 29.04.2024.

ngase mësimi zhvillohej në kushte të vështira dhe me pagesa shumë të pakat e herë-herë edhe pa pagesë nga institucionet të Republikës së Kosovës, e cila zhvillonte veprimtaritë shtetërore në rrethana të sundimit nga ana e shtetit serb.

Krahas procesit të mësimdhënies, profesoresha Merita Qollaku u angazhua aktivisht në kuadër të Shoqatës “Motrat Qiriazi”, e cila në program e kishte emancipimin e gruas së Hasit, pra në ngritjen e vetëdijes si te vajzat ashtu edhe te prindërit e tyre që vajzat të vijonin shkollimin e mesëm dhe atë universitar. Merita Qollaku ishte në kontakt të vazhdueshëm me stafin mjekësor të Ambulancës “Nënë Tereza” në fshatin Qollak, e sidomos me daktoreshën Shpresa Maralushaj. Bashkë edhe me Dile Prekpalajn, Ryvë Qollakun etj., përgatiten dhe arrinin t’i nxirrnin barnat nga Ambulanca dhe t’i dërgonin tek ushtarët e UÇK-së. Merita e kishte edhe vëllanë, Refik Qollaku, në radhët e UÇK-së. Merita që në maj 1998 kërkoi vullnetarisht që të ndërpres procesin mësimor dhe të jetë e angazhuar vetëm në radhët e UÇK-së. Këtë kërkesë të profesoreshës, ushtaraku dhe profesori, Nexhat Çoçaj, nuk ia aprovoi, sepse i kërkoi që të vazhdojë procesin mësimor dhe i premtoi se kurdo që kërkohet angazhimi i saj më konkret në zhvillimin e luftës do të jetë e ftuar. Por meqë tani UÇK-ja është në fazën e konsolidimit dhe zhvillimit fillestar ju duheni të vazhdoni procesion mësimor. Merita ishte e angazhuar shumë në ndihmën e banorëve të Krushës, të cilët me të filluar bombardimet e NATO-s mbi forcat serbe, u dëbuan nga shtëpitë e veta dhe erdhën në fshatrat e Hasit, në Qollak, Krajt, Zym. Merita bashkë me shumë të tjerë u angazhuan në vendosjen e tyre në shtëpi duke i furnizuar me ushqim dhe me medikamente mjekësore.

Marte Prekpalaj¹⁰ u lind më 1967 në Breg Drin të Hasit. Studimet i ka mbaruar në Shkollën e Lartë Pedagogjike “Xhevdet Doda” në Prizren. Në vitin 1990 ajo u punësua arsimtare në shkollën fillore në fshatin Kushnin. Në vitin 1989 në fshatin Romajë të Hasit Marte Prekpalaja me aktiviste tjera themeluan nëndegën e Shoqatës “Motrat Qiriazi”,¹¹ të cilat kishin mision, ngritjen dhe fuqizimin e grave në regionin e Hasit. Shoqata “Motrat Qiriazi” kishte shtrirje në tërë

¹⁰ Marte Prekpalaj, Intervistë dhënë autorit, 05.04.2023.

¹¹ Shoqata “Motrat Qiriazi”. Përgjatë viteve të rezistencës kombëtare 1989-1999. Kjo shoqatë zhvilloi aktivitete të shumta në realizimin e të drejtës së grave dhe vajzave në Kosovë për të qenë të barabarta.

Kosovën. Ideologët e kësaj shoqate ishin Safete Rogova dhe Igballe Rogova. Shoqata që aktive në fshatrat e Hasit, kudo u bashkuan aktivistë të shumtë qofshin gra apo meshkuj. Pjesë e aktivitete të shoqatës ishin edhe mbajtja e kurseve në fshatrat e Hasit: si kursi i rrobaqepësisë etj. Në saj të aktivitetit të Shoqatës “Motrat Qiriazit” dhe aktivisteve tjera është konkretizuar ideja e hapjes së shkollës së mesme në fshatin Gjonaj, e cila dukej si e pamundur të realizohej në kushte të okupimit serb që kishte nisur nga viti 1990.

Në vitin 1995 mësuesja Marte Prekpalaj zgjidhet drejtoreshë në shkollën fillore në fshatin Kushin dhe paraqet një hap drejt ngritjes dhe fuqizimit të grave në Has. Me iniciativën e “Motrave Qiriazit” janë hap bibliotekat në shkollat fillore në Gjonaj, Romajë, Mazrek dhe Lugishtë, që fatkeqësisht gjatë luftës çlirimtare janë djegur. E gjithë puna e aktivitetit të Marte Prekpalajt dhe aktivisteve tjera ka dhënë rezultatet e veta, ku kanë filluar shumë vajza të ndjekin shkollimin jo vetëm atë të mesëm po edhe në fakultete, gjë e cila në të kaluarën ishte në numër shumë të vogël. Në një mbledhje të Shoqatës “Motrat Qiriazit” në Romajë, një grua kishte falë gjakun e burrit të vet. Në kuadër të aktiviteteve të shumta të Shoqatës “Motrat Qiriazit” ishin edhe kurset për ndihmë të parë si dhe materiale të tjera informative jetësore. Shoqata botoi librin e shkrimtares nga Hasi, Margarita Markaj.

Me fillimin e bombardimeve të NATO-s, forcat serbe në shenjë hakmarrje ndaj NATO-s dhe UÇK-së, filluan me zhvendosjen e banorëve të Krushës së Vogël nga shtëpitë e tyre, e këta duke u munduar të gjenin vend me të sigurt filluan të lëviznin në drejtim të Drinit të Bardhë. Turmat e njerëzve ishin të mëdha. Kjo fatkeqësi e kësaj popullate u vërejt menjëherë nga popullata e fshatrave të Hasit që ishin përgjatë lumit Drini i Bardhë. Këto momente i dëshmon Marte Prekpalaj, e cila u angazhua menjëherë për t’iu dalë në ndihmë banorëve të fshatit Krushë e Vogël. Ajo bashkë me vëllain dhe fshatarë të tjerë të fshatit Qollak, morën traktorët dhe u dolën në ndihmë atyre. Ata u bartën me traktorë dhe kaluan Drinin e Bardhë dhe u strehuan në fshatin Qollak. Martja tregon se ishin mese 400 gra e fëmijë, të gjithë të traumatizuar ngaqë serbët i kishin ndarë nga familjarët e tjerë e që nuk dinin gjë për fatin e tyre. Më vonë u kuptua se familjarët e tyre mese 120 veta ishin vrarë mizorisht nga forcat serbe. Martja meqë kishte kontakte me Shoqatën “Nënë Tereza” arriti që të siguronte medikamente që gjendeshin në ambulancë në fshatin Bregu Dri dhe kishte arritur që të sjellë edhe infermiere që u dhanë ndihmë të parë

familjarëve të shumtë të fshatit Krushë e Vogël.

Aktiviteti i Marte Prekpalajt ka vazhduar edhe pas luftës, ku përmes Shoqatës “Motrat Qiriazi” kanë hapur kurse të shumta për të fuqizuar rolin e gruas në shoqëri. Në fshatin Krushë e Vogël ku ka viktimë të shumta, konkretisht shumë gra kishin mbetur pa burra, u mundësua që ato të ndjekin kurse të shumta e ndër to ishte edhe ajo e të mësuarit të komunikacionit për të marrë licencën e shoferit, meqë ato tani ishin mbajtëse kryesore të familjes dhe ngasja e makinës apo traktorit e lehtësonte në masë veprimtarinë familjare. Në vitin 2006 Marte Prekpalaj është shpërblyer me Çmimin “Kreativiteti i Grave në Jetën Rurale” nga Fondacioni i Samitit Botëror të Grave me seli në Gjenevë. Motivacioni i çmimit është për gratë që arritën të bëjnë ndryshime pozitive në viset rurale. Kontributi i gruas së regjionit të Hasit në luftën çlirimtare të Kosovës në vitet 1990-1999 fillimisht është gjithëpërfshirës te gratë hasiane (nënave, motrave, vajzave e gjysheve) tona, të cilat kush më pak e kush më shumë kontribuan në mbarëvajtjen e luftës sonë dhe arritëm atë që e dëshiroam, lirin e vendit. Gruaja e Hasit drejtpërsëdrejti ishte ushtarë e UÇK-së, apo edhe zërave tjerë të cilat më veprimtaritë e veta intelektuale dhe organizime përmes shoqatave kanë kontribuar në avancimin e grave hasiane dhe në zhvillimin e shtetit të Kosovës.